

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВОМ

УДК 334.7:330

Галина ОСТРОВСЬКА

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Проведено теоретичне узагальнення підходів щодо визначення нового суспільного феномена – інтелектуального підприємництва, його ролі в умовах становлення економіки, заснованої на знаннях. Здійснено комплексне осмислення сутнісних характеристик, яких набуває інтелектуальне підприємництво в умовах нової парадигми господарювання. Висвітлено інтелектуалізацію підприємництва та її прояви, структурні й якісні перетворення підприємницького середовища. Розкрито специфіку інноваційного підприємства як головного типу бізнесу в економіці, заснованій на знаннях. Наголошено на новому розумінні свободи підприємництва та особистості підприємця-інтелектуала. Аргументовано необхідність якісних змін та розглянуто особливості інтелектуального підприємництва, зокрема щодо набуття і використання найновіших знань як його головного ресурсу. Систематизовано фактори впливу на формування та розвиток корпоративного інтелектуального підприємництва. Доведено, що в сучасних умовах інтелектуальне підприємництво потребує застосування холістичного підходу, який ґрунтується на організаційних синапсах, що створюються досвідом або можливостями навчання. Здійснено критичний аналіз результатів розвитку інноваційного підприємництва, виявлено ключові негативні фактори і тенденції, що перешкоджають розгортанню інноваційної діяльності вітчизняних підприємницьких структур.

Наголошено на ключовій ролі інтелектуального капіталу як інтерспецифічного ресурсу розвитку інтелектуального підприємництва, бо вказаний тип бізнесу розвивається саме на підставі інтелектуальних здібностей підприємців-інтелектуалів – “висококreatивного класу”, який може стати локомотивом інноваційної модернізації. Розмежовано взаємозалежні складові інтелектуального капіталу: людський капітал (людина, її знання, освіта, професіоналізм) та інновації (результат творчої праці – інтелектуальний продукт). Зосереджено увагу на особливостях розвитку корпоративної культури в контексті актуалізації людського капіталу. За результатами досліджень запропоновано сфери застосування наукових розробок, що дають змогу створити системні передумови для формування інтелектуального підприємництва, дотримання яких сприятиме закріпленню основ інноваційного прориву на етапі розвитку інтелектуального підприємництва в Україні.

© Галина Островська, 2017.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, інтелектуальне підприємництво, інтелектуальна комерція, підприємці-інтелектуали, коефіцієнт духовних синапсів, корпоративна культура, когнітивний менеджмент, когнітивно-стратегічний розрив.*

JEL: M 13, M 14, O 10.

Постановка проблеми. В епоху економіки, заснованої на знаннях, кардинально змінюються традиційні принципи, підходи та моделі розвитку конкурентоспроможного підприємництва. Через це сучасні компанії зорієнтовані на інноваційні моделі розвитку, що, відповідно, потребує налагодження процесів створення інтелектуальних продуктів, а їх комерціалізація здатна забезпечувати нарощування вартості, яку науковці і практики розглядають в ролі фундаменту "...для доброї конкурентної позиції" [1, с. 5]. Як слушно зазначає Л. Едвінссон, "...економіка, заснована на знаннях, зобов'язує організації заново створювати себе, але вже в іпостасі інтелектуальних підприємств" [2, с. 135].

В умовах, зумовлених впливом світових тенденцій соціально-економічного розвитку, стає очевидним, що становлення економічних відносин, заснованих на домінантах розумової та інтелектуальної праці, закономірне зростання факторної ролі знання й інформації в економічних і соціальних процесах, трансформація таких інституцій, як наука та освіта в контексті їх ринкової орієнтації, формування розвиненого ринку інтелектуальної власності, інтелектуалізація економіки в напрямі наукомістких технологій і високотехнологічних послуг визначили виникнення нового вектора та становлення феномена економіки, заснованої на знаннях, – інтелектуального підприємництва. Йдеться про процеси синтезу інтелектуальної й підприємницької діяльності, що означає формування і розвиток таких "правил гри", відповідно до яких відбувається взаємодія суб'єктів безперервного відтворення інтелектуальних ресурсів економіки та суспільства і суб'єктів інтелектуального підприємництва.

Щоправда, трансформації означених процесів у таких умовах заважають інерційність мислення та загалом уявлення про підприємництво, що сформувалися в період індустріального розвитку. В цій парадигмі вітчизняний бізнес продовжує перебувати і найчастіше використовує логіку управління ефективністю компанії, а індустріальне підприємництво (за Бартлеттом та Гошалом) існує на рівні оперативного менеджменту, за якого конкуренція – це головний двигун. Звідси основна проблема сучасного підприємництва – нестача нового інноваційно-креативного мислення, нових концепцій, теорій, методів, механізмів у контексті капіталізації потенціалу знань компанії, модернізації інституціональної системи інтелектуального підприємництва тощо. В цьому контексті цікавим і вельми актуальним у теоретичному та практичному аспектах видається твердження про те, що за епохи розвитку економіки, заснованої на знаннях, успішними будуть тільки ті компанії, які справді зуміють трансформуватися з індустріальних організацій в організації, здатні стати колективними підприємцями-інтелектуалами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами розвитку інтелектуального підприємництва в контексті капіталізації потенціалу знань компанії працювали такі зарубіжні вчені, як: А. Маршалл (A. Marshall), Й. Шумпетер (J. Schumpeter), Дж. Грегорі (J. Gregory), Р. Червітц (R. Chervitz), Ч. Салліван (Ch. Sullivan), Т. Дендрідж (T. Dandridge), Б. Йоханніссон (B. Johannisson), С. Квятковський (S. Kwiatkowski),

Дж. Куїнн (I. Quinn), П. Сенге (P. Senge), Г. Стівенсон (G. Stevenson), Д. Норт (D. North), І. Кірцнер (I. Kirzner) та ін.

Вказані напрями економічної науки досліджують вітчизняні науковці, такі як: В. Базилевич, О. Бутнік-Сіверський, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Куклін, О. Лапко, Н. Мамонтова, І. Мойсеєнко, Л. Федулова, А. Чухно, Л. Шевченко, Н. Шпак, О. Шкурупій, А. Яковлева й ін. Науковці дійшли думки, що доктрина інтелектуальної комерціалізації компанії слугує надійним фундаментом формування моделі конкурентоспроможного підприємництва, прогрес якого тісно пов'язаний з виробленням інтелектуального продукту як вияву людського таланту.

Метою статті є обґрунтування теоретико-прикладних засад і змісту знаннєвого підходу до визначення організаційно-економічних особливостей інтелектуального підприємництва як форми становлення економіки, заснованої на знаннях. Методологічну основу дослідження становлять теорії економіки знань, інноваційного розвитку; теорії, що розкривають природу вартості інтелектуального бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здійснення такого дослідження потребує насамперед ознайомлення з витоками концепції інтелектуального підприємництва. З огляду на це розглянемо низку теорій та концептуальних ідей, які виникли і набули свого розвитку впродовж останніх десятиліть.

У цьому контексті зазначимо, що підприємницький ресурс досліджував ще англійський учений А. Маршалл [3], який розглядав його як носія "ефекту організації" (синергетичного, кумулятивного, системного ефекту), що забезпечує сукупне зростання продуктивності первинних факторів виробництва (праці, землі, капіталу), посилюючи загальний результат функціонування системи. Отже, внесок А. Маршалла в економічну науку незаперечний, адже теорія економічної цінності, яка пройшла випробування часом, виникла на основі результатів його досліджень. У нових умовах стає очевидним, що підприємницький ресурс є потужним важелем економічної системи, який дає змогу акумулювати інформацію та знання і сприяє економічному зростанню. Таким чином, системоутворююча функція підприємницького ресурсу в результаті його взаємодії з інтелектуальним компонентом системи (інтелектуальним ресурсом) набуває нової якості.

Останніми роками спостерігаємо, що такі невід'ємні характеристики підприємницької діяльності, як ініціативність і відповідальність в умовах зростання ризиків та невизначеності, нестандартність прийняття рішень, передбачення й ін., є типовими і пріоритетними щодо тлумачення інтелектуального підприємництва. Й. Шумпетер у своїй науковій праці зробив спробу виділити особистісні якості підприємця, що зумовлюють наявність певного стійкого зв'язку між підприємницькими та інтелектуальними здібностями особистості. Це, на думку науковця, "своєрідний інтелект, що вирізняється різноманіттям форм його вияву" [4, с. 159]. Означена динамічна модель господарського розвитку, безперечно, є піонерським внеском дослідника в майбутнє бачення інтелектуального підприємництва.

Провідний теоретик Гарвардської школи бізнесу професор Г. Стівенсон, апелюючи до шумпетеріанських особистісних якостей підприємця, характеризує підприємництво як "пошук можливостей за межами контрольованих на даний момент ресурсів" [5], таким чином не обмежуючи підприємництво сферою бізнесу, а можливістью реалізовуватись практично у всіх сферах людської діяльності. Водночас підприємці не лише здійснюють

подібний пошук, а й визначають нові можливості господарської діяльності, а це свідчить про таке: критерій обмеженості ресурсів не впливає на можливість і спектр економічного вибору. Ця теза Г. Стівенсона є, на нашу думку, надзвичайно важливою, оскільки вона вступає у явну суперечність з класичними принципами економічної теорії, проте щодо інтелектуального підприємництва та факторів зростання економіки, заснованої на знаннях, є абсолютно справедливою.

Водночас визнаймо, що у викладі представника австрійської школи І. Кірцнера поняття підприємництва набагато ближче до умов сучасної глобальної економіки, що базується на знаннях і, поза сумнівом, дуже близьке до становища в постсоціалістичних країнах. На думку науковця, розвиток підприємництва прирівнюється до використання інновацій з метою відновлення балансу між ринками або частинами ринку. Очевидно, що практика подолання відставання та усунення негативних ефектів диспропорцій у розвитку постсоціалістичних країн Європи більше відповідає розумінню підприємництва І. Кірцнером, однак позиція цього дослідника не набула широкого визнання, на відміну від концепції Й. Шумпетера.

Розвиваючи еволюційний напрям в економічній науці, досліджуючи глибинні причини та механізми розвитку економіки і за цих умов особливу увагу приділяючи конкуренції, заснованій на створенні та реалізації інновацій, Й. Шумпетер надавав явну перевагу інноваційно-технологічним факторам розвитку. Безперечно, еволюція, на думку вченого, не могла врахувати інституціональні фактори. Однак сучасний економічний аналіз не може ґрунтуватися лише на домінанті технологічних інновацій, беручи їх за єдину основу економічного розвитку. З огляду на це американський економіст Д. Норт у своїх дослідженнях концентрує увагу на взаємодії інституціональних структур і технологій та їх сучасному впливі на соціально-економічний розвиток. На його думку, більш низьких трансакційних витрат і більш високих показників ефективності функціонування економічних суб'єктів в умовах ринку в розвинених країнах, порівняно з країнами, що розвиваються, та країнами третього світу, досягають за рахунок створення ефективних розгалужених мереж формальних механізмів взаємодії шляхом тривалої еволюції інституційних систем [6].

Таким чином, у науково-практичних розробках підприємництво трактується у контексті динаміки ринкового економічного простору, де метою підприємництва є отримання компанією прибутку. Тим часом, включення в аналіз не тільки ринкового, а й дискурсивного економічного простору "доводить" уявлення про підприємництво до розуміння його інтелектуальної форми.

Абсолютно очевидно, що сьогодні поняття традиційного підприємництва принципово змінює свій зміст, передусім завдяки активному проникненню в систему відтворення знань та інформації такого явища, як мережа. Працюючи спільно, фахівці організують інтелектуальні товариства (спілки практиків, коаліції еліти), у результаті чого генерація знань здійснюється через ефективний механізм синергії, що дає змогу усувати не лише перешкоди на шляху реалізації специфічних інтелектуальних потенціалів окремих особистостей, а й ресурсні обмеження у виробництві нових знань.

Закордонні вчені розмежовують знанняве, академічне та інтелектуальне підприємництво [7]. Знанняве підприємництво сфокусоване на створенні, накопиченні й використанні новітніх знань, удосконаленні наукових досліджень і розробці інновацій. Академічне підприємництво набуває розвитку наприкінці 1980-х рр. як стратегія комерціалізації наукових знань.

Однією з вихідних стадій розвитку інтелектуального підприємництва є поява ідей, які були розроблені Дж. Куїнном. У дослідженні "Інтелектуальне підприємництво" ("Intelligent Enterprising") Дж. Куїнн пропонує організаційні начерки на 1990-ті рр., наголошуючи при цьому на важливості знань, задіяних у складних організаційних процесах. Зокрема, науковець впроваджує такі організаційні форми, як «вибух зірки» – *starburst*, «павукова мережа» – *spider's web*, «вивернутий навиворіт» – *inverted* і «нескінченно плоска» – *infinitely flat* [8, с. 88]. Зазначимо, що Дж. Куїнн був одним з перших, хто виявив, що знання, послуги і важелі на основі інтелектуальних активів є запорукою довготривалого сталого успіху. Наукова робота Дж. Куїнна серйозно вплинула на сприйняття компаніями того, що здатність до навчання є ключовим фактором успіху кожної організації.

Усебічний аналіз та осмислення глобальних соціально-економічних процесів 1990-х рр. призвели до формування концепції інтелектуального підприємництва, що інтегрує інтелектуалізм, підприємництво та університетську (академічну) освіту [9].

Отже, інтелектуалізм ґрунтується на досвіді, ерудиції й оригінальності критичного мислення, когнітивній гнучкості, спирається на розум, а не емоції, культивує наукові, професійні, практичні, технологічні, процесні, управлінські знання і навички, передбачає комплексне вирішення проблем. Це нова, динамічна ідеологія добра, розуму та сповненого високих прагнень гуманізму.

Водночас підприємництво несе відповідальність за венчурні проекти і генерування креативних управлінських рішень, просування свого виробництва на глобальні ринки, підвищення і ефективної практичної реалізації та самозростання інтелектуального потенціалу компаній, керуючись при цьому не лише економічними досягненнями, а й цілями самореалізації та моральними орієнтирами.

Безперечно, освіта є невід'ємною частиною подальшого розвитку інноваційного сектору, вона збагачує підприємницьку діяльність інформацією і новими знаннями, тобто формує ядро інтелектуалізації підприємництва, сприяючи при цьому зростанню духовності та підвищенню відповідальності особистості. Інтелектуальне підприємництво, сформоване у вищому навчальному закладі, засноване на зворотних зв'язках, які дають змогу швидко навчатися і створювати нові бізнес-можливості в майбутньому. Поточну ситуацію можна назвати інтелектуальною комерцією. Заради інновацій виникає потреба у новому типі викладачів, здатних конвертувати інтелектуальні, фізичні, духовні можливості й здібності студентів у людський капітал компанії – знання персоналу – у структурний капітал бізнесу. При цьому необхідні нові рецепти рішень, засновані на знаннях, створені одними працівниками, але які як "важіль прибутку" можуть бути використані іншими працівниками компанії. Водночас визнаймо, що існуючі навчальні плани і програми вітчизняної бізнес-освіти навряд чи відповідають зазначеним вимогам формування та розвитку інтелектуального підприємництва. Сучасний освітній процес має вибудовуватися таким чином, щоб ментальна модель "формування міцних знань" поступово доповнювалася і, можливо, витіснялася новою ментальною моделлю "формування знань про те, як постійно створювати нове знання". Не нові знання, а методологія та методика їх розширеного відтворення є найважливішим завданням сучасної економічної освіти загалом. Інші варіанти навряд чи забезпечать найбільш повне задоволення когнітивних потреб економіки, орієнтованої на масштабні й безперервні економічні інновації.

Застосовуючи ідеї інтелектуального підприємництва у вищій школі, професор Університету Техасу в Остині Р. Червітц зауважив, що в умовах економіки, заснованої на знаннях, інтелектуальне підприємництво змінює модель навчання з “учнівство – сертифікація (одержання документа про освіту) – здобуття права” на “відкриття – власність – відповідальність” [10].

У науковій праці “Розвиток інтелектуального підприємництва” (“Developing Intellectual Entrepreneurship”) Р. Червітц наводить переконливий доказ такої тези: “Ідея інтелектуального підприємництва ґрунтується на переконанні, що інтелект не може бути обмежений академічною сферою, а підприємництво – це не бізнес, це установка на оволодіння світом, це процес культурних інновацій” [11]. Інтелектуальне підприємництво, на думку Р. Червітца, передусім пов’язане з виробництвом найновіших знань і впровадженням їх у суспільні блага за допомогою механізмів співпраці та взаємодії економічних агентів, що на практиці набувають форми різних інтелектуальних спільнот. Основою інтелектуального підприємництва, згідно з концепцією Р. Червітца, є чотири вартісні орієнтири: бачення і відкриття (vision and discovery), власність та відповідальність (ownership and accountability), інтегральне мислення і дія (integrative thinking and action), співпраця та взаємодія (collaboration and teamwork).

Інший напрям у використанні терміна “інтелектуальне підприємництво” визначили вчені Варшавського університету ім. Л. Кужмінського Б. Йоханніссон, С. Квятковський і Т. Дендрідж, які, беручи за основу навчальний підхід Д. Колба, сформулювали ідею про специфічну поведінку підприємців-інтелектуалів. Ця думка ґрунтується на поширеному переконанні, що знання протистоїть дії. З цієї точки зору, інтелектуали зосереджені на розмірковуванні, а підприємці – на дії [12]. Вважаємо, що у вказаному підході протиставлення у визначенні інтелектуального підприємництва є штучним. Звідси випливає висновок: підприємці-інтелектуали, які поєднують у собі згадані організаційні здібності, – це соціальна група людей нового типу, тобто “висококreatивний клас”, який може стати локомотивом інноваційної модернізації. При цьому слід пам’ятати, що підприємець-інтелектуал володіє саме творчим змістом своєї діяльності і що будь-яке знання є певним змістовим конструктом, який містить у собі мотиваційний механізм, потреби суб’єкта та його інтереси.

Значний інтерес викликає підхід до поняття інтелектуального підприємництва, запропонований російським економістом Б. Саліховим. Дослідник визначає інтелектуальне підприємництво як “творчо-гуманістичну форму когнітивного підприємництва; тобто це когнітивне підприємництво, яке орієнтоване на генерацію новітніх ідей і знань, що забезпечують поступальний, прогресивний розвиток особистості і суспільства” [13]. Як бачимо, інтелектуальне підприємництво – це органічна єдність “інтелектуальних сил” конкретного суб’єкта та його ж “підприємницьких здібностей”; інтелектуальне підприємництво не є протиставленням одного іншому. Це зауваження видається цілком доречним, оскільки в теорії й на практиці як і раніше побутують уявлення, відповідно до яких існує “розрив” між розглянутими категоріями. В основі цих уявлень лежить ментальне упередження про те, що знання (явище “інтелектуального”) протистоїть дії (явище “праксіологічного”) [14, с. 27].

У практичному значенні інтелектуальне підприємництво набуває форми когнітивного менеджменту, який виник з розуміння того, що напрями конкуренції змінилися і боротьба за інтелектуальні ресурси потіснила залежність від природних ресурсів. Когнітивний

менеджмент слід розуміти як управління процесами, за допомогою яких знання ідентифікується, накопичується, розподіляється та використовується в компанії для поліпшення її діяльності.

Інтелектуальне підприємництво в загальному значенні асоціюють:

– з інституціональною бізнес-діяльністю, що демонструє значення співтовариств і їх вплив на швидкість розвитку бізнесу, його життєздатність, інноваційність та маржинальність створених інтелектуальних рішень (висококонкурентних і високоприбуткових) [15, с. 56];

– з виробництвом найновіших знань, організацією та управлінням розширеного відтворення морально-творчих знань, їх втіленням у конкретні життєві блага за допомогою механізмів співробітництва і взаємодії економічних агентів, які на практиці набувають форми різних інтелектуальних співтовариств [11];

– з особливим типом підприємництва, що здійснюють інтелектуали, які займаються комерціалізацією власних ідей і розробок, створюють соціальноорієнтовані складні інноваційні інтелектуальні продукти, керуючись при цьому не тільки економічними вигодами, а й цілями самореалізації та духовно-моральними орієнтирами [16, с. 18]. Звідси і визнання як базової цінності інтелектуального підприємництва не економічного прибутку, а вартості людського капіталу, реалізації інтелектуальних здібностей особистості;

– з певними можливостями творити надзвичайний венчурний бізнес у звичайних сферах. Підприємці-інтелектуали, як правило, досягають мети; легко адаптуються до зміни умов зовнішнього середовища; визначають ті перспективи, яких не бачать інші; гарантують стабільність економіки та забезпечують зайнятість значній кількості працездатних осіб [12; 17];

– з розширенням підприємництва і виходом останнього за межі соціально-економічних взаємодій та бізнесу, бо знання як такі потрібно виробляти завжди і всюди; можливостями впливу підприємців на різноманітні сфери суспільного життя [13];

– з бізнес-діяльністю, що створює вигідне для позиціонування співвідношення між матеріальними й нематеріальними ресурсами, і активами у структурі корпоративних фінансів, у контексті впливу на акціонерну вартість та капіталізацію компанії.

Аналіз різних точок зору на інтелектуальне підприємництво дає змогу визначити три основних підходи до розуміння цього явища: на макро-, мікро- і нанорівні. Інтелектуальне підприємництво розуміють: на макрорівні – як особливий інститут економіки, заснованої на знаннях; на мікрорівні як діяльність з управління інтелектуальними ресурсами компанії з метою забезпечення доданої вартості як форми вияву інтелектуальної ренти; на нанорівні – як сутнісну характеристику конкурентоспроможної особистості.

В економічній літературі вказані підходи розглядають відособлено один від одного та певною мірою протиставляють. На наш погляд, формування цілісної концепції інтелектуального підприємництва потребує розробки нового “функціонально-змістового” підходу, який би гармонійно поєднував аспекти розумової діяльності і практикоорієнтованої діяльності особистості, що володіє інтелектуальною компетентністю.

Узагальнений аналіз підходів дає змогу виявити специфіку інтелектуального підприємництва, яка полягає в такому.

По-перше, інтелектуальне підприємництво підпорядковане сучасним викликам економіки, де ключовими стратегічними першоосновами діяльності стають генерація, накопичення та використання капіталу знань у виробництві товарів і послуг.

По-друге, інтелектуальне підприємництво виникає завдяки активному проникненню в систему відтворення знань та інформації такого унікального явища, як мережа. Для представників різних інтелектуальних спільнот мережа є універсальним засобом, що дає змогу максимізувати приплив і цінність знань.

По-третє, інституціональний контекст інтелектуального підприємництва є складно структурованим наповненням ієрархічно організованого порядку елементів, що його утворюють, упорядкованою ієрархією норм з урахуванням їх функціонального призначення. У цьому контексті роль інтелектуального підприємництва пов'язана з розробкою механізмів, узгоджених взаємодій між ключовими елементами інноваційної інфраструктури: науки – освіти – бізнесу для інноваційного розвитку суспільства.

Узагальнюючи наведені концепції та міркування, можемо констатувати, що мегатрендом розвитку підприємництва в економіці, заснованій на знаннях, є його інтелектуалізація, що означає вирішальне значення знання як його компоненти. Це має об'єктивну природу і розглядається у трьох аспектах: 1) зміна ключових ресурсів на користь нематеріальних; 2) перетворення продукту (від матеріального до інтелектуального) та характеру праці; 3) зміна типу підприємництва і підприємця (від трудового до інтелектуального). Звідси зміни у структурі активів компанії (зростає знання нематеріальних та “невідчутних” активів – інформації, знань, маркетингових ноу-хау, культури) і капіталу (потрібно розрізняти інформаційний капітал). Головне суперництво зміщується в галузь знань, що дає змогу вивести на перший план інтелектуальний та інноваційний потенціал організації. Зростає рівень освіченості й духовності підприємницької діяльності, що зумовлює домінування цілей самовираження і соціальної орієнтації діяльності над цілями збагачення (максимізації прибутку).

Інтелектуальне підприємництво має низку особливостей:

– прив'язка навчання до основної виробничої діяльності та винагороди, що є інтегральною властивістю інтелектуального підприємництва;

– спільне використання знань, яке, щоб стати дієвим, потребує чітко кодифікованої таксономії, способу дій (*modus operandi*). Х. Еванс, член британського центру менеджменту *Roffey Park*, вважає, що на сьогодні слід створювати зовнішні умови і формувати організаційні практики, які би забезпечували структуру для спільного використання знань на відміну від “затоварювання” знаннями” [2, с. 139];

– створення структур для спільного використання знань. На перспективу виникає складне завдання – перейти від бази даних “кращих прикладів практик” до можливості вибирати “кращий варіант дій”. Внаслідок цього структурний капітал може слугувати трампліном для інновацій та створення вартості;

– підтримання рівноваги між хаосом і порядком, тобто маємо справу з фундаментальною організаційною дихотомією. Формальна структура й процеси можуть гальмувати креативність, але без неї, схоже, неможливо “видавати” ідеї. Інновації потребують розумного, виваженого поєднання структурованості та креативності, що, ймовірно, підтримує поняття “хаордичний”. С. Браун і П. Дагуїд у праці “Як утримати знання, не вбиваючи їх” (“How to capture knowledge without killing it”), обговорюючи тему конфлікту між практикою і процесом, пояснюють, що основне завдання керівників організації полягає в тому, щоб наявний організаційний капітал був рухомим, таким, що легко переорієнтовується та ефективно поєднує інноваційну практику з процесами на глобальному рівні [18, с. 73–80].

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що основною особливістю розглянутого феномена є його поліфункціональність. Інтелектуальне підприємництво, представляючи собою особливий соціально-економічний феномен організації цілісної системи відтворення поліпредметних знань, водночас виступає як свого роду “комунікатор” між вченими і менеджерами інноваційної діяльності.

За цих умов інтелектуальне підприємництво потребує застосування холістичного підходу, що ґрунтується на організаційних синапсах, які створюються досвідом або можливостями навчання. У цьому контексті зазначимо, що на основі останніх досліджень (Т. Базан, Д. Зохар і Я. Мітчел) виявлено, що необхідним фундаментом для раціонального та емоційного інтелектів є духовна свідомість, або коефіцієнт духовних синапсів (synapse quotient – SQ). Це вищий прояв людського інтелекту, бо тільки людина володіє вказаним трансформаційним інтелектом – здатністю створювати нові категорії, змінювати правила, проявляти креативність. У межах холістичного підходу для візуалізації власних думок Т. Базан пропонує використовувати такий інструмент, як “інтелектуальна карта” [2, с. 146].

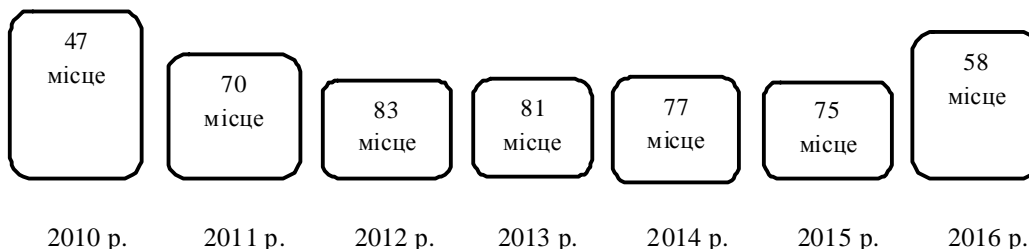
Інтелектуальне підприємництво тісно пов'язане як з теорією та практикою організацій, що навчаються, так і з менеджмент-навчанням. Цей тісний взаємозв'язок передусім розкриває ланцюжок “організаційне навчання (яке частково або повністю реалізує систему організації, що навчається, або менеджмент-навчання) – інтелектуальний капітал – інтелектуальне підприємництво”. Як слушно зазначає американський дослідник з проблематики корпоративного управління Д. Стоунхаус, “...тільки завдяки розумінню власних здібностей і того, як вони співвідносяться з потребами їх клієнтів, компанія може розвинути свою конкурентну перевагу” [19, с. 19].

Інтелектуальний капітал передусім є результатом організаційного навчання. Сьогодні більшість видів доданої вартості компанії – це форми комерціалізації знань та нематеріальних активів. Зміст інтелектуального капіталу полягає в тому, що він універсальний і має фундаментальне значення для компаній. Крім цього, на відміну від реінжинірингу інтелектуальний капітал, “зрощений” у новому освітньому середовищі, не є просто управлінською технікою, яку можна використовувати або не використовувати в тій чи іншій конкретній ситуації залежно від обставин. Зауважимо, що інтелектуальний капітал – це більш фундаментальна категорія, продукт форсованого навчання, починаючи з вищої школи і закінчуючи на рівні компанії загалом.

Інтелектуальний капітал формується на основі двох взаємозалежних складових: людського капіталу (знання, освіта, професіоналізм) та інновацій (результат творчої праці – інтелектуальний продукт). Вітчизняні дослідники В. Базилевич і В. Ільїн визначають інтелектуальний продукт як втілення знання, інтелекту, породження людського мозку, результат духовного виробництва, основою якого є інтелектуальна творчість, наголошуючи при цьому на переважанні креативного підходу при створенні інтелектуального продукту [20].

Виходячи з цього, ми можемо ідентифікувати дуалістичність уявлення про інтелектуальний продукт з точки зору креативного підходу. Проілюструємо цей підхід за допомогою основних результуючих показників інтелектуальної праці за динамікою зміни позиції України у Глобальному інноваційному індексі за 2010–2016 рр. Креативний підхід

до визначення інтелектуального продукту представлено субіндексом “Результати творчої діяльності” (рис. 1).

Рис. 1. Субіндекс “Результати творчої діяльності”: динаміка зміни позиції України у Глобальному інноваційному індексі за 2010–2016 рр.

Примітка: Наведено за [21].

Принагідно зазначимо, що обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел у 2015 р. становив 12223,16 млн. грн., у тому числі за рахунок державного бюджету – 4254,49 млн. грн. Частка коштів державного бюджету у загальному обсязі фінансування становила 34,8%. Звичайно, при такому обсязі фінансування українська наука спроможна утримувати достатньо високі позиції у Глобальному інноваційному рейтингу лише завдяки ентузіазму науковців-творців інтелектуальних продуктів. Проте за роки незалежності кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки в Україні, скоротилася на 27% [21]. За цих умов близько 60% інвестиційних угод в 2016 р. були укладені за участю міжнародних інвесторів, при цьому іноземний капітал склав більше 80% загального обсягу інвестицій в 2016 р.

У 2015 р. частка виконавців наукових досліджень та розробок у загальній кількості зайнятого населення становила 0,50%, у тому числі дослідників – 0,33%. За даними Євростату (анг. European Statistical Office, Eurostat), найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,31%), Данії (3,17% і 2,15%), Ісландії (2,94% і 2,0%), Швеції (2,85% і 2,16%), Австрії (2,85% і 1,74%) та Норвегії (2,62% і 1,84%), а найнижчою – у Румунії (0,51% і 0,32%), Болгарії (0,76% і 0,55%), Туреччині (0,77% і 0,65%) та на Кіпрі (0,82% і 0,61%). Однією з основних причин такого становища є відсутність дієвих механізмів капіталізації результатів інтелектуальної праці, здатних забезпечити належні матеріальні умови для інтелектуальної творчості.

У цьому контексті зазначимо, що в інтелектуальному підприємстві результат розумової й інтелектуальної праці є кінцевим продуктом, який представляє комерційний інтерес і може бути капіталізований у вартість. Більшість економістів-практиків вважає, що трансформація інтелектуального продукту в товар, придатний для виробництва та ринку, – це найскладніший етап, який визначає предмет взаємовигідних стосунків між творцем і споживачем. Окрім того, придбати вказаний продукт можна у разі його відчуження власником через реалізацію його вартості [22, с. 19]. Внаслідок цього з'являється необхідність встановлення права власності на інтелектуальний продукт у нормативно-законодавчому порядку та виникає потреба у визначенні його первісної вартості з метою подальшої капіталізації. Водночас визнаймо, що проблеми ефективного

використання об'єктів інтелектуальної власності тісно пов'язані з проблемою адекватної фінансової оцінки і введення у комерційний обіг результатів науково-технічної та інноваційної діяльності.

Таким чином, інтелектуальне підприємництво є особливим типом підприємництва, яке орієнтоване на відтворення, накопичення інтелектуальних ресурсів і просування інноваційних продуктів на ринок, та працює в умовах нестабільного зовнішнього середовища, високих ризиків і ринкової невизначеності. Інтелектуальний капітал – це особливий ресурс, що потребує створення спеціальних умов, при цьому інтелектуальне підприємництво є сприятливим середовищем для його розвитку.

У світлі сказаного слід наголосити, що інтелектуальне підприємництво має суттєво ширший та глибший зміст, ніж строгі методи наукового пізнання соціально-економічної дійсності. Розширене відтворення найновішого знання в сучасних умовах не може бути лише результатом застосування дослідницьких інструментів, жорстко детермінованих вимогами певних методологій і наукових парадигм. Зростання складності та суперечливості соціально-економічної дійсності об'єктивно зумовлює необхідність дедалі більш приватних імпровізацій, інтуїтивних рішень, уміння “слухати” слабкі сигнали відомостей, що впливають з інших галузей знання. Все це зумовлює важливість спеціальної підготовки підприємців-інтелектуалів, які більше не можуть бути тільки носіями “бренда” будь-якої відомої економічної наукової школи; підприємці-інтелектуали повинні формуватися в системі суперечливої єдності гуманітарного і природничо-наукового знання.

Сукупність ознак та ключових факторів формування інтелектуального підприємництва компанії подано у табл. 1.

Таблиця 1

Система факторів формування корпоративного інтелектуального підприємництва

Основні ознаки	Фактори формування
Наявність “стратегічного мислення”	Формування здатності вибудовувати альтернативи і висувати гіпотези
Високорозвинена мотивація щодо генерації найновішого знання як функція суперечностей самоактуалізації	Формування системи зацікавленості в самоактуалізації; створення дискурсивних мереж
Визначення пріоритетів у формуванні нових міждисциплінарних галузей знань; здатність і уміння породжувати нове знання як функція вирішення когнітивних суперечностей	Розвиток дискурсивних мереж “брейнстормінгу”, залучення співробітників до “мозкових штурмів” і втілення максимально ефективних ідей
Наявність когнітивної активності й сміливості (відсутність страху перед майбутнім)	Здобуття досвіду “зустрічей” з проблемами різного ступеня складності; когнітивне наставництво
Володіння неординарними формами пошуку та обробки масивів відомостей і фактів	Формування когнітивної інтуїції шляхом свідомого пошуку цінних “слабких сигналів”
Наявність психологічної стійкості до інформаційної “пересиченості” та інформаційного “вакууму”	Розвиток творчої інтуїції, а також точне знання того, яка інформація необхідна “тут і тепер”
Формування нової бізнес-культури, яка органічно поєднує елементи гуманітарного та природничо-наукового знання	Перебудова системи освіти в ракурсі виробництва знань про те, як створювати найновіші знання

Примітка. Складено на основі [13].

Основною функцією корпоративного інтелектуального підприємництва є забезпечення корпоративного успіху як синергічного результату вартісно-змістових орієнтирів компанії з її конкретною продуктивністю. Зазначимо, що корпоративний успіх – це інтегральний підсумок сукупності успішних особистісних стратегій співробітників компанії. У зв'язку з цим, одним з найважливіших завдань інтелектуального підприємництва є створення таких умов, за яких кожен працівник зміг би сформулювати бачення своїх перспектив і виявити шлях до власного успіху. В цьому разі співробітник зможе виявити індивідуальний “когнітивно-стратегічний розрив” та здобуває ясність у тому, який набір затребуваних знань і здібностей йому слід свідомо формувати, щоб прийти до індивідуального й корпоративного успіху одночасно.

Слушними є спостереження Д. Белла, що “...вчинки людей залежать від того, що вони думають, як відчують, у що вірять. Навіть неусвідомлені дії відтворюють і акумулюють у собі окремі елементи культури” [23, с. 11]. Представник лондонської школи бізнесу, професор С. Гошал вважає, що іншого рішення для актуалізації людського капіталу, ніж корпоративна культура, заснована на довірі, не існує. Будь-яку компанію вирізняють не інструменти, які вона застосовує, а спроби зробити допитливість елементом власної бізнес-культури. Нові лідери повинні бути творцями так званого сучасного контексту створення вартості. Головне в такій творчості – цілеспрямована якісна зміна середовища діяльності співробітників та корпоративної культури в компанії таким чином, щоб якісно нове середовище й оновлена культура буквально “взрощували і плекали інтелектуальний капітал” компанії. Таким чином, можна зробити суттєве доповнення до існуючого розуміння корпоративної культури як ціннісно-змістової моделі, яка представляє собою сукупність корпоративних знань, що інтегрують цінності інтуїтивного пізнання світу економічних явищ та цінності раціонального сприйняття господарської динаміки.

Висновки. З метою формування й успішного розвитку інтелектуального підприємництва в Україні пропонуємо низку скоординованих заходів, а саме: реорганізація інституціонально-правового середовища, розвиток інститутів використання і захисту прав інтелектуальної власності, налагодження системи державної підтримки комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності та підготовки кадрів для управління інноваційною діяльністю. До них слід додати такі необхідні кроки, як перебудова діючої інноваційної інфраструктури (наукового сектору, сфери освіти, виробничих комплексів) і підвищення її інтегрованості та ефективності в межах національної інноваційної мережі.

Варто додати, що необхідним елементом інституціоналізації вітчизняного інтелектуального підприємництва є зміцнення фундаментальних правових основ функціонування науково-дослідницької й інноваційної компоненти. Доки права інтелектуальної власності не будуть строго визначені, не можна розраховувати на посилення конкурентних переваг вітчизняних підприємств, на приплив інвестицій у сферу інтелектуального підприємництва, на організацію виробництв з високою часткою досліджень та розробок і, відповідно, перехід до економіки, заснованої на знаннях.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на вироблення конкретних рекомендацій щодо підвищення рівня капіталізації компаній на засадах синхронізації вартості інтелектуального та людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Siudak D. *Pomiar procesów migracji wartości przedsiębiorstw na polskim rynku kapitałowym* / Dariusz Siudak. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2013. – 344 s.
2. Эдвинссон Л. *Корпоративная долговота. Навигация в экономике, основанной на знаниях* / Л. Эдвинссон. – М. : ИНФРА, 2005. – 248 с.
3. Marshall A. *Industry and trade, a study of industrial technique and business organization; and of their influences on the conditions of various classes and nations* / A. Marshall. – London : Masmillan end Co., 1920. – 874 p.
4. Schumpeter J. A. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle* / J. A. Schumpeter. – New Brunswick (U. S. A.) and London (U. K.): Transaction Publishers, 2008. – 255 p.
5. Gregory J. Dees *The Meaning of Social Entrepreneurship [Electronic resource]* / J. Gregory. – Mode of access : <http://www.fuqua.duke.edu/centers/case/documents/>.
6. North D. *Institutions, Institutional Change and economic Performance.* / D. North. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
7. Abosede J. A. *Intellectual Entrepreneurship: Theories, purpose and Challenge [Electronic resource]* / J. A. Abosede, A. B. Onakoya // *International Journal of Business Administration.* – Mode of access : <http://www.sciedu.ca/journal/index.php/>.
8. Quinn I. B. *Intelligent Enterprise: A knowledge and service based paradigm for industry* / I. B. Quinn. – N.-Y. : The free press, 1992. – 495 p.
9. Шевченко Л. С. *Університети як суб'єкти інтелектуального підприємництва [Електронний ресурс]* / Л. С. Шевченко // *Теорія і практика правознавства.* – 2014. – Режим доступу : <http://edu.ua/bitstream/123456789/6343/1/shevchenko.pdf>.
10. Cherwitz R. A. *Intellectual Entrepreneurship. A vision for graduate education* / R. A. Cherwitz, Ch. A. Sullivan // *Change.* – 2002. – P. 23–27.
11. Cherwitz R. A. *Developing Intellectual Entrepreneurship [Electronic resource]* / R. A. Cherwitz. – Mode of access : <https://webpace.utexas.edu/cherwitz/www/ie/scientist>.
12. Johannisson B. *Intellectual Entrepreneurship – Emerging Identity in a Learning Perspective [Electronic resource]* / B. Johannisson, S. Kwiatkowski, T. Dandridge. – Mode of access : <http://www.wspiz.pl/~unesco/articles/book1/tekst1>.
13. Салихов Б. В. *Интеллектуальное предпринимательство. Управление когнитивными знаниями современной корпорации : моногр. [Электронный ресурс]* / Б. В. Салихов. – Режим доступа : <http://www.bv-salikhov.ru/intellektualnoe-predprinimatelstvo.html>.
14. Kolb D. A. *On management and the Learning Process* / D. A. Kolb and others (eds.); *Organizational Psychology.* – [A Book of Readings. 2 ed.]. – Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1974. – P. 27–41.
15. Перский Ю. К. *О сущностных основах интеллектуального предпринимательства* / Ю. К. Перский, Т. Ю. Ковалева // *Экономическая теория.* – 2009. – № 1. – С. 53–62.
16. Ахтямов М. К. *Интеллектуализация предпринимательства как объективная закономерность развития экономики знаний* / М. К. Ахтямов, Н. А. Кузнецова, Л. В. Саакова // *Российское предпринимательство.* – 2011. – № 4. – С. 16–24.

17. Sennikova I. *Intellectual Entrepreneurship in Latvia [Electronic resource]* / I. Sennikova. – Mode of access : <http://www.ftp://ns1.ystp.ac.ir/YSTP/>.
18. Brown J. S. *Balancing act: How to capture knowledge without killing it* / J. S. Brown, P. Duguid // *Harvard Business Review*. – Harvard, 2000. – P. 73–80.
19. Stonehouse G. *Learning and knowledge management in the intelligent organisation* / G. Stonehouse, J. Pemberton // *Participation and Empowerment: An International Journal*. – 1999. – Vol. 7, iss. 5. – P.131–144.
20. *Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку* / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2008. – 687 с.
21. *Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2015 році [Електронний ресурс]* / Офіц. сайт Держ. служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
22. Бутнік-Сіверський О. Б. *Проблеми стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності* / О. Б. Бутнік-Сіверський // *Наука та наукознавство*. – 2011. – № 1. – С. 19–25.
23. Пробийголова Н. В. *Особливості процесу трансформації політичної культури на постсоціалістичному просторі [Електронний ресурс]* / Н. В. Пробийголова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/2010_1/15.pdf.

References

1. Siudak D. *Pomiar procesów migracji wartości przedsiębiorstw na polskim rynku kapitałowym*. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2013, 344 s. [in Polish]
2. Edvinsson L. *Korporativnaia dolgota. Navigatsiia v ekonomike, osnovanno na znaniiaxh [Corporate longitude. Navigation in knowledge-based economy]*. Moscow: INFRA, 2005, 248 p. [in Russian]
3. Marshall A. *Industry and trade, a study of industrial technique and business organization; and of their influences on the conditions of various classes and nations*. London: Macmillan and Co., 1920, 874 p. [in English]
4. Schumpeter J. A. *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle*. New Brunswick (USA) and London (UK): Transaction Publishers, 2008, 255 p. [in English]
5. Dees G.J. *The Meaning of Social Entrepreneurship*, from <http://www.fuqua.duke.edu/centers/case/documents/> [in English]
6. North D. *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 152 p. [in English]
7. Abosede J. A., Onakoya A.B. *Intellectual entrepreneurship: theories, purpose and challenge*. *International Journal of Business Administration*, from <http://www.sciedu.ca/journal/index.php/> [in English]
8. Quinn I. B. *Intelligent enterprise: a knowledge and service based paradigm for industry*, N.-Y.: The free press, 1992, 495 p. [in English]
9. Shevchenko L.S. *Universytety yak subiekty intelektualnoho pidpriemnytstva [Universities as entrepreneurial entities]*. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, 2014, from edu.ua/bitstream/123456789/6343/1/shevchenko.pdf [in Ukrainian]

10. Cherwitz R. A., Sullivan Ch.A. Intellectual entrepreneurship. A vision for graduate education. *Change*, 2002, pp. 23–27 [in English]
11. Cherwitz R. A. Developing Intellectual Entrepreneurship, from <https://webpace.utexas.edu/cherwitz/www/ie/scientist> [in English]
12. Johannisson B., Kwiatkowski S., Dandridge T. Intellectual entrepreneurship – emerging identity in a learning perspective, from <http://www.wspiz.pl/~unesco/articles/book1/tekst1> [in English]
13. Salikhov B. V. Intellectualnoe predprinimatelstvo. Upravlenie kognitivnymi znaniiami sovremennoi korporatsii: monogr. [Intellectual entrepreneurship. Management of the cognitive knowledge in a modern corporation: monograph, from <http://www.bv-salikhov.ru/intellektualnoe-predprinimatelstvo.html> [in Russian]
14. Kolb D. A. On management and the learning process. *Organizational Psychology [A Book of Readings. 2 ed.]*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1974, pp. 27–41 [in English]
15. Perskii Yu.K., Kovaleva T.Yu. O sushchnostnykh osnovakh intellektualnogo predprinimatelstva [On the essential foundations of intellectual entrepreneurship]. *Ekonomicheskaya teoriya – Economic theory*, 2009, No. 1, pp. 53-62 [in Russian]
16. Akhtiamov M. K., Kuznetsova N. A., Saakova L.V. Intellectualizatsiia predprinimatelstva kak obektivnaia zakonomernost razvitiia ekonomiki znaniia [Intellectualization of economy as an objective law of the development of knowledge-based economy]. *Rossiiskoe predprinimatelstvo – Russian entrepreneurship*, 2011, No. 4, pp. 16-24 [in Russian]
17. Sennikova I. Intellectual Entrepreneurship in Latvia, from <http://www.ftp://ns1.ystp.ac.ir/YSTP/> [in English]
18. Brown J. S., Duguid P. Balancing act: How to capture knowledge without killing it. *Harvard Business Review*, 2000, pp.73-80 [in English]
19. Stonehouse G., Pemberton J. Learning and knowledge management in the intelligent organisation. *Participation and Empowerment: An International Journal*, 1999, Vol. 7, Issue 5, pp. 131-144 [in English]
20. Bazylevych V.D., Ilin V.V. Intellectualna vlasnist: kreatyvy metafizychnoho poshuku [Intellectual property: creative ideas of metaphysical search]. Kyiv: Znannia, 2008, 687 p. [in Ukrainian]
21. Naukova ta naukovo-tekhnicna diialnist v Ukraini u 2015 rotsi [Scientific and technological activities in Ukraine in 2015], from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
22. Butnik-Siverskyi O. B. Problemy stymuliuвання naukovo-doslidnoi ta innovatsiinoi diialnosti [Issues of stimulating research and development and innovative activities]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, 2011, No.1, pp. 19-25 [in Ukrainian]
23. Probyiholova N. V. Osoblyvosti protsesu transformatsii politychnoi kultury na postsotsialistychnomu prostori [Peculiarities of transformation of political culture in post-socialist environment], from http://www.nbu.gov.ua/portal/2010_1/15.pdf [in Ukrainian]

Редакція отримала матеріал 20 березня 2017 р.